

És quan dormo que hi veig clar (I)

per Albert Jané

Aquesta construcció emfàtica amb el verb *ésser*, en què, per mitjà de la inversió de l'ordre lògic del subjecte i del verb, es focalitza el primer d'aquests dos components de la frase, ha estat presentada algunes vegades, però sense insistir-hi gaire, com una construcció que devem a la influència del francès. Tal com ja vam assenyalar fa una colla d'anys en uns articlets publicats al diari *Avui*, Fabra, en la seva Gramàtica francesa, diu que el francès hi recorre amb molta més freqüència que el català. I a continuació exposa uns exemples que transcrivim: «*C'est de vous que nous parlons. Parlem de vós* (literalment: *És de vós que parlem*). / *C'est à vous qu'il s'adresse. És dirigeix a vós* (literalment: *És a vós que es dirigeix*). / *C'est au théâtre que je le vois quelquefois. El veig alguna vegada al teatre* (literalment: *És al teatre que el veig alguna vegada*). / *C'est de la Chine que nous viennent les vers à soie. Els cucs de seda ens vénen de la Xina* (literalment: *És de la Xina que ens vénen els cucs de seda*). / *C'est aujourd'hui qu'il viendra. Vindrà avui* (literalment: *És avui que vindrà*. / *C'est pour cela que je vous appelle. Us crido per això* (literalment: *És per això que us crido*).» A continuació, Fabra fa notar la substitució (en el francès) de *que* per *qui* en els casos següents (que són tots ells casos en què el subjecte col·locat després del verb és una designació nominal, o pronominal, no precedida per cap preposició: «*C'est Alexandre qui vainquit Darius. Alexandre vencé Darius*. / *C'est toi qui est le premier. Tu ets el primer*. / *C'est nous qui en sommes la cause. Nosaltres en som la causa*. / *Ce sont eux qui l'ont promis. Ells ho han promès*.» Però Fabra, malauradament, no indica quina seria la traducció literal d'aquests darrers exemples: *És Alexandre qui vencé Darius* o bé *És Alexandre que vencé Darius*? Són ells qui ho han promès o bé Són ells que ho han promès? Els nombrosos exemples de la llengua literària moderna ens permeten aventurar que totes dues solucions són igualment acceptables, tal com veurem a continuació, encara que en certs casos aquesta doble possibilitat no deixa d'oferir els seus problemes.

Considerem, com a punt de partida, el cèlebre vers de J.V. Foix amb què hem encapçalat aquestes ratlles:

[1] És quan dormo que hi veig clar.

Podem veure fàcilment que, amb el mateix valor, podríem dir igualment:

[2] És quan dormo quan hi veig clar.

Hem de convenir tot seguit que aquesta construcció seria generalment evitada, a causa de la repetició del mot *quan*. Però si en lloc d'aquest mot construïm la frase amb una expressió temporal anàloga, per exemple, *a la nit*, tothom admetria sense cap ombra de rebuig les dues solucions alternatives:

[3] És a la nit que hi veig clar.

[4] És a la nit quan hi veig clar.

És evident que sense la inversió del verb *ésser* només seria possible la solució amb el mot temporal:

[5] A la nit és quan hi veig clar.

[6] *A la nit és que hi veig clar.

El cas que plantegem, doncs, es pot resumir en els termes següents: les subordinades de les frases construïdes amb el verb *ésser* que precedeix una designació nominal (o pronominal), temporal, locativa, modal, causal, etc., es poden introduir totes elles, facultativament, amb el mot *que* (que, posats a fer, caldria analitzar més aviat com una conjunció que no pas com un relatiu), o bé amb un terme específic segons cada cas: un terme relatiu substantiu, un mot temporal (*quan*), locatiu (*on*), modal (*com*), causal (*perquè*), etc., encara que, com és fàcilment previsible, la complexitat de la llengua presenta nombrosos casos especials que cal veure en detall.

En la llengua literària moderna, de Verdaguer ençà, trobem nombrosos exemples d'aquesta construcció. És a partir dels que hem anotat en els textos dels nostres escriptors més prestigiosos que hem bastit aquest treball.

DIBUIXAT PER TONI DONADA

Designacions personals (nominals o pronominals) de tercera persona (no precedides per cap preposició)

Vet aquí uns quants exemples amb la subordinada introduïda pel mot *que*:

- [7] Són ells, és ella, que tenen l'última paraula (C. Riba, pre-faci a la segona edició del DGLC).
- [8] Ara, és una gran part de la gent de parla catalana, que escriu en català (P. Fabra, *La llengua catalana i la seva normalització*).
- [9] Però, quan és tothom que es posa a escriure en català... (P. Fabra, *o. c.*).
- [10] [...] oblidant que en tot cas són els sants que inscriuen ocasionals poemes... (C. Riba, *o. c.*).
- [11] Altrament no era pas sola la meua dona que feia coses de poll ressuscitat (P. Bertrana, *Jo! Memòries d'un metge filòsof*).
- [12] [...] va ésser ella que el retingué amb el doble lligam de braços i cames (C.A. Jordana, *Una altra mena d'amor*).
- [13] No és pas l'escriptor que s'ha d'acostar als règims, sinó els règims que... (J.V. Foix, *Els lloms transparents*).
- [14] És ell que se sent protegit per tu.... (J.M. de Sagarra, *L'hostal de la Glòria*).
- [15] Ara ja no són els periodistes que descansen els diumenges: són els esdeveniments que... (J. Carner, *Les bonhomies*).
- [16] Són els criats que han d'anar a trobar els senyors, jove-nta! (J. Oliver, trad. de *El criat de dos amos*, de Goldoni).

Les raons d'espai ens han obligat a aïllar aquestes frases del seu context i àdhuc, com es veu pels punts suspensius, a suprimir-ne alguns fragments, no necessaris per a l'objectiu amb què les reproduïm. Però en tots els casos es tracta de frases emfàtiques, sense cap subjecte sobreentès, cosa que en alguns seria possible, amb què ja no entrarien en la qüestió que tractem. És el que es podria esdevenir en un exemple com és ara el següent:

- [17] És en Joan, que té pressa.

Aquesta construcció és ambivalent, admet dues interpretacions diferents. Com a resposta a una pregunta com *Qui és, aquest que se n'ha anat?* tindria un subjecte sobreentès, *Aquest que se n'ha anat*; i, sense valor emfàtic, no és cap de les construccions que estudiem. En canvi, responent a una interpel·lació com és ara *Tens molta pressa, tu!*, i normalment precedida d'una altra frase com *Jo, no:* tindria el valor emfàtic de les frases que són l'objecte d'aquest treball.

En els exemples següents, llurs autors van recórrer a les formes del pronom relatiu pròpies de les oracions relatives substantives de designació personal, és a dir, *qui*, *el qui*, *els qui*, *la qui*, etc., i *el que*, *els que*, etc. (que alguns tractadistes consideren poc recomanables, fet de què ara prescindirem):

- [18] Ací és el fill qui governa; no el pare (P. Fabra, DGLC **governar**).
- [19] És ell qui ha dit això (P. Fabra, DGLC **qui**).

- [20] Era ell qui s'havia de corregir, era ell qui s'havia de reformar (J. Ruyra, *Les coses benignes*).
- [21] Però a fi de curs fou en Reixac, triomfador, qui rebé les felicitacions de la noia (P. Bertrana, *L'hereu*).
- [22] [...] i no era pas ell qui feia menys gatzara (P. Bertrana, *Jo! Memòries d'un metge filòsof*).
- [23] És el nen qui imposa els jocs (J. Carner, *Les bonhomies*).
- [24] Ara són elles qui estableixen els temes (J.V. Foix, *L'estrella d'En Perris*).
- [25] [...] va ésser un poeta filòsof, Plató, qui més en recelava (J.V. Foix, *97 notes sobre ficcions poncianes*).
- [26] [...] era precisament Rosa Trènor la que havia fet el favor i la que s'acabava de sentir generosa (J.M. de Sagarra, *Vida privada*).
- [27] Ara és ell el qui no es vol casar (J.M. de Sagarra, *L'hostal de la Glòria*).
- [28] És l'home el que fa l'any (Rovira i Virgili, *Teatre de la ciutat*).
- [29] I és Stalin mateix qui [...] proclama el caràcter multinacional de l'Estat soviètic (Rovira i Virgili, *Viatge a la URSS*).
- [30] I fou la noia qui, al final de la fatiga, repregué el ritme amorós... (C.A. Jordana, *Una altra mena d'amor*).
- [31] Car fou ell, Foix, qui en consumà la ruïna com a crític d'art... (D. Guansé, *Abans d'ara*).
- [32] Era el delegat austriac a la Conferència de Madrid, em sembla, qui sostenia que ara és l'hora del Nord (M. Mament, *A flor d'oblit*).
- [33] Cal dir que és en Fèlix qui l'ha subvencionada (M. Serrahima, *Del passat quan era present*).
- [34] Ha estat la Mercè la que l'ha obligat a llegir-lo (M. Serrahima, *o. c.*).
- [35] Ha estat ell el qui ha confós i barrejat les coses... (J. Oliver, *El criat de dos amos*).
- [36] Estic segura que és ella qui l'hi ha suggerit (J. Oliver, *Ball robat*).
- [37] És, doncs, Teseu el qui t'angoixa? (S. Espriu, *Una altra Fedra, si us plau*).
- [38] [...] llevat d'uns dies destinats a banys de mar, que era Oller el qui s'estava a Tarragona (J. Triadú, *Narcís Oller*).

- [39] [...] però fou Joan Sardà qui primer va empènyer Oller a escriure-la... (J. Triadú, *o. c.*).
- [40] Per això creu que són els poetes els qui han de fer teatre (J. Triadú, *Una cultura sense llibertat*).
- [41] [...] em vaig trobar que era Mme. Clevelin qui posava l'esmorzar a taula (J. Sarsanedas, *Contra la nit d'Oboixangó*).

Importa especialment de veure que en qualsevol de tots aquests nombrosos exemples, resolts amb els termes relatius propis de les oracions relatives substantives, és a dir, *qui, el qui, el que, els qui, la qui, les qui, les que*, etc., en lloc d'aquest terme s'hauria pogut recórrer al simple nexa *que*.

Designacions nominals no personals

Vet aquí, en primer lloc, un bloc d'exemples de construccions amb la subordinada introduïda pel mot *que*:

- [42] No són pas les obres que envelleixen ni, si som despassionats i francs, llur estil (J.V. Foix, *Poemes esparsos*).
- [43] No accelereu, orats, si és la nit que, mòrbida, us incita (J.V. Foix, *o. c.*).
- [44] És el color negre, enfront del parer de molts, que sostinc que els conté virtualment tots.
- [45] És la mateixa ànima del parodisme i el rebentisme que el gran poeta plorà en els catalans... (C. Riba, *Llengua i literatura*).
- [46] Fou espontàniament la Conselleria que al cap de poc temps acudí a l'ajut del venerable mestre... (C. Riba, *o. c.*).
- [47] Jocs d'atzar, en què és únicament l'atzar que decideix qui guanya i qui perd (P. Fabra, DGLC, **atzar**).
- [48] Sotmetre (quelcom) a un procediment en què és l'atzar que en decideix la sort (P. Fabra, DGLC, **sortejar**).
- [49] És la z que era canviada en c... (P. Fabra, *La llengua catalana i la seva normalització*).
- [50] És l'amor, que fa les més immediates i segures síntesis (C. Riba, *Clàssics i moderns*).
- [51] [...] no és cap susceptibilitat local o cap descoberta arcaïtzant, que ha d'introduir modificacions... (C. Riba, pròleg a la segona edició del DGLC).
- [52] És l'Evangeli que m'ha format. Són els preceptes de l'evangeli [...], que m'han inculcat el dubte de la pròpia valor, el respecte d'altri, del seu pensament, i que han mortificat, en mi, aquest desdeny, aquesta repugnància... (J.V. Foix, *Els lloms transparents*).
- [53] I potser és el record d'aquesta verga que fa tan sol·lícits els vells alumnes en els homenatges pòstums als mestres públics (J.V. Foix, *o. c.*).
- [54] No és, així, el mot que arriba per expressar el pensament, sinó el pensament que arriba per completar, explicar, sostenir la frase (C. Riba, *Llengua i literatura*).
- [55] Fou la vista del cendrós que li canvià el to dels pensaments?... (C.A. Jordana, *Una altra mena d'amor*).
- [56] [...] en la majoria dels casos és la llengua antiga que ens dona el mot o el gir amb què cal... (P. Fabra, *Converses filològiques*).
- [57] En ell, és l'ortografia que serveix de guia per a la recta pronunciació (P. Fabra, *o. c.*).
- [58] Però en el mots d'origen erudit és l'etimologia que ens ha de dir si cal escriure *q* o *c* (P. Fabra, *o. c.*).
- [59] I no és, naturalment, la nostra llengua tan sols que presenta mots nats d'una falsa divisió entre dos mots (P. Fabra, *o. c.*).

En els exemples que vénen a continuació, l'oració subordinada és una relativa substantiva, bé que, en alguns casos, com veurem, aquesta subordinada relativa seria susceptible d'admetre una anàlisi divergent:

- [60] Era l'emoció la que el cansava (J. Ruyra, *El malcontent*).
- [61] No és precisament la calor la que s'hi asfixia (J. Carner, *Les bonhomies*).
- [62] Fou la fatalitat o, millor, l'empenta popular la que va posar-lo a primer terme (J. Carner, *o. c.*).
- [63] Després foren els fets els que els dugueren als dos (J.M. de Sagarra, *Vida privada*).
- [64] [...] i el pagès no volia creure de cap manera que era precisament la màquina la que cantava... (J.M. de Sagarra, *L'aperitiu*).
- [65] [...] car ens sembla que ha d'ésser precisament la intel·ligència la que ha d'oferir suggeriments i orientacions a la política (M. Manent, *A flor d'oblit*).
- [66] [...] però ara era el nostre món cultural el qui havia de sospesar en cada cas com s'utilitzaven... (J. Triadú, *Una cultura sense llibertat*).
- [67] Però ja he dit que fou l'explicació qui demanà un títol (J. Triadú, *La literatura catalana i el poble*).
- [68] [...] és ella [la seva alquímia] qui li ha permès d'esdevenir un dels millors i més originals "mèdiums" de l'obra i de la vida de Picasso (J. Triadú, *Una cultura sense llibertat*).
- [69] Són ocells els que mouen aquest xivarri? (J. Ruyra, *Les coses benignes*).
- [70] [...] ja no eren els misteris de l'univers ni de la vida els que l'encaparraven... (P. Bertrana, *L'hereu*).
- [71] [...] en la producció de les quals és la superfície inferior de la punta de la llengua la que toca el paladar dur (P. Fabra, DGLC, **cerebral**).
- [72] [...] en català són les formes asil·làbiques les que tendeixen a eliminar les sil·làbiques (P. Fabra, *La llengua catalana i la seva normalització*).
- [73] Modernament, al contrari, és la segona la que és usada gairebé exclusivament (P. Fabra, *Converses filològiques*).
- [74] De totes les fruites que el sol madura, són les cireres les que millor representen la gràcia i la plenitud (Rovira i Virgili, *Teatre de la Natura*).
- [75] No són pas vents d'elisi i de bonança els que bufen a les possessions d'En Ponç (J. V. Foix, *Poemes esparsos*).
- [76] No és pas l'airet d'un ventall femení el que passa en aquesta versió ponciana del paradís (J.V. Foix, *o. c.*).
- [77] No sé si són elles o bé un altre ocell els que fan un xiulet apagat, allargassat... (M. Manent, *A flor d'oblit*).
- [78] És un gran torrent lo que surt d'allí i allí s'endinsa murmurejant... (J. Verdager, *Excursions i viatges*).
- [79] No és l'any el que fa l'home (A. Rovira i Virgili, *Teatre de la Natura*).
- [80] [...] llavors és el mot el que talment es desdobla en objectes diversos (C. Riba, *Llengua i literatura*).
- [81] I és aquest despullament el que distingeix *L'amor retrobat* de la restant producció coetània a Catalunya (D. Guansé, *Abans d'ara*).
- [82] No era pas el veïnatge de la mort el que temien (P. Calders, *Aquí descansa Nevares*).

[83] És un inacabable procés de cristallització el que s'arrossega dels ulls i de la memòria... (J. Triadú, *La poesia segons Carles Riba*).

[84] No era allò el que em convenia (P. Bertrana, *Jo! Memòries d'un metge filòsof*).

[85] És precisament aquesta flora de les muntanyes el que a mi em distreu i em fa oblidar la delicadesa de... (J.M. de Sagarra, *L'aperitiu*).

[86] És això el que m'esborrona, Diana! És això el que jo no sabia acabar-me! (J.M. de Sagarra, *La fortuna de Sílvia*).

[87] I probablement fou tant el canvi d'idioma del diari com la general acceptació dels seus judicis el que el decidí a substituir més endavant el pseudònim pel nom (D. Guansé, *Abans d'ara*).

[88] [...] no era ni l'humor ni la fantasia [...] el que li faltava (D. Guansé, *o. c.*).

[89] Els poemes, una vegada fets ja no són del tot del poeta, però per a ell són precisament ells el que és necessari (J. Triadú, *La poesia segons Carles Riba*).

[90] Crec que és això el que féu Josep Palau i Fabre (J. Triadú, *Una cultura sense llibertat*).

[91] I jo estic en què no és pas el fred lo que l'atueix (J. Ruyra, *Jacobé*).

[92] Era la comanda, doncs, allò que el portava a la polèmica (J. Triadú, *Una cultura sense llibertat*).

[93] Però fou encara el gènere de la novel·la allò que el portà a més lectors (J. Triadú, *o. c.*).

També, òbviament, en tots aquests exemples s'hauria pogut recórrer al mot *que* com a introductor de l'oració subordinada. Però la diversitat de possibilitats és, en aquest grup, encara més gran.

Així, en els exemples que van de [60] a [68], inclusivament, es podria recórrer a una subordinada relativa substantiva neutra, introduïda, per tant, per *el que* o el seu equivalent *allò que*. Com a conseqüència de tot plegat, amb el mateix valor, per exemple, que [60] tindríem:

[94] Era l'emoció que el cansava.

[95] Era l'emoció el que el cansava.

[96] Era l'emoció allò que el cansava.

Cal convenir que més d'un, segurament, se sentiria poc o molt desconcertat si sotmetien al seu criteri la bondat o admissibilitat de les quatre construccions concurrents, és a dir, [60], [94], [95] i [96]. Entenem, però, que totes quatre es poden considerar igualment correctes. Notem que [94] és, per exemple, com [42], [95] com [85] i [96] com [92].

En el cas del grup format per [69] fins a [77], podem considerar que en el conjunt relatiu *el que*, *la que*, etc., hi ha, més o menys indicat per un antecedent, un substantiu sobreentès: *els animals o éssers que* [69], *els misteris*

que [70], *la superfície que* [71], etc. Aquest fet, probablement, desaconsellaria de recórrer, en lloc d'aquests conjunts relatius, als conjunts *el que* o *allò que*, o al nexa universal *que*, car potser el sentit de la frase en resultaria afeblit. Però, de fet, aquesta substitució seria perfectament possible, sense que en patís la correcció gramatical:

[97] Són ocells que mouen aquest xivarri?

[98] [...] ja no eren els misteris de l'univers ni de la vida el que l'encaparrava.

[99] [...] en la producció de les quals és la superfície inferior de la punta de la llengua allò que toca el paladar dur.

Notem que en l'exemple [76] tant es pot interpretar que en el conjunt *el que* hi ha un substantiu sobreentès, *l'airet que passa*, com que aquest conjunt és l'equivalent de *allò que*. I, encara, podríem dir anàlogament pel que fa a [78].

Però la impossibilitat d'intercalar un substantiu en el conjunt *el que* dels exemples [79] a [83] ens fa analitzar aquest conjunt com l'equivalent de *allò que*. Amb més raó, encara, en els exemples [84] al [90], a causa de la natura de l'antecedent: *això*, *allò*, o un grup nominal que no concorda amb *el que*. En ets tres darrers exemples, llurs autors ja van optar per recórrer a un grup relatiu clarament neutre: *lo que* (en una frase en què trobem *El fred*) i *allò que*. Repetim, en tots els casos, amb la possible i legítima concurrència de *que*.

Pronoms personals forts de primera i segona persona (*jo*, *tu*, *nosaltres*, *vosaltres*, *vós*)

Vegem, en primer lloc, un bon grup d'exemples amb la subordinada introduïda per *que*:

[100] Ets tu, tu mateixa, que et jugues la vida (J. Ruyra, *El rem de trenta-quatre*).

- [101] No érem pas nosaltres sols, que hi anàvem (J. Ruyra, *Vetlles d'estiu*).
- [102] De la meua vida natural, sóc jo mateix l'únic que puc parlar-ne (P. Bertrana, *Jo! Memòries d'un metge filòsof*).
- [103] Era jo, jo sol que havia de mantenir, amb la meua conducta, el prestigi d'aquell drama imprevis (P. Bertrana, *o. c.*).
- [104] No vau ésser vós mateix, Foix, que em vau dir un dia que només amb els ulls tancats... (J.V. Foix, *Poemes esparsos*).
- [105] Sou vós –diu el pagès– que heu canviat (J.V. Foix, *Cròniques de Fultrason*).
- [106] He estat jo que, confiat en la descoberta del meu company, he anat a l'indret de l'aparició dels tres caçadors petrificats (J.V. Foix, *o. c.*).
- [107] Són jo que porto, més alt que tots, l'ocellàs d'alumini que posem... (J.V. Foix, *KRTU*).
- [108] No érem nosaltres que tornàvem al passat, sinó el passat que es lligava de bell nou al nostre avui (C. Riba, *Llengua i literatura*).
- [109] Ets tu que li has parlat (J.M. de Sagarra, *L'hostal de la Glòria*).
- [110] Ets tu que critiques (C.A. Jordana, *Una altra mena d'amor*).
- [111] Però aquesta papereta, sou vosaltres que la signeu, i són ells qui la guarden (F. Soldevila, *Al llarg de la meua vida*).
- [112] Senyor, ¿sou vós que m'heu demanat? (J. Oliver, trad. de *El criat de dos amos*, de Goldoni).
- [113] Som nosaltres que us hem seguit (J. Oliver, trad. de *Un barret de palla d'Itàlia*, de Labiche).
- [114] Ets tu que has de callar, galàpet! (J. Oliver, *o. c.*).
- [115] Sóc jo que m'entrebanco, i mira, un gerro a trossos (S. Espriu, *Les roques i el mar, el blau*).

A continuació, tenim un altre grup d'exemples, aquests amb una subordinada que és una relativa substantiva, introduïda, doncs, pels termes *qui*, *el qui*, *el que*, *la qui*, *els qui*, etc.

- [116] No seré jo qui us en parlarà (J. Ruyra, *Les coses benignes*).
- [117] El matí proper vaig ésser jo qui anà a assabentar-se del curs de la granellada (P. Bertrana, *Jo! Memòries d'un metge filòsof*).
- [118] Per un cas, vaig ésser jo qui va canviar l'itinerari (P. Bertrana, *o. c.*).
- [119] [...] vaig ésser jo qui va escriure a les persones els mots que, ja des de la infantesa, em semblaven permanents (J.V. Foix, *Poemes esparsos*).
- [120] De les disfresses, potser sóc jo el qui ha continuat essent més olla i més inconseqüent... (J. M. de Sagarra, *L'aperitiu*).
- [121] He estat jo qui ha anat al Consolat britànic per dir-los que ha arribat (M. Serrahima, *Del passat quan era present*).
- [122] Sóc jo qui ho ha de resoldre (M. Serrahima, *o. c.*).
- [123] ¿Sou vós potser el qui diu que m'estima? (J. Oliver, trad. de *El criat de dos amos*, de Goldoni).
- [124] ¿Sou vós, oi? ¿Vós mateix qui va ensibornar-me i em va fer creure que la senyora Beatriu era el senyor Frederic? (J. Oliver, *o. c.*).
- [125] Has estat tu precisament qui ha parlat de la mansuetud del teu Oriol (J. Oliver, *Ball robat*).

- [126] I ets tu qui hi ha aconseguit, Fedra (S. Espriu, *Una altra Fedra, si us plau*).
- [127] Però ets tu, no ho oblidis, qui m'ha fet el Déu del bé i del mal (M. de Pedrolo, *Múltiples notícies de l'Edèn*).
- [128] Això de fer processons perquè baixin semalades d'aigua de dalt no vam pas ésser els pescadors els qui vam demanar-ho al capellà (J.V. Foix, *Poemes esparsos*).
- [129] No serem pas nosaltres els qui encendrem la torxa per anar als espadats de Busa... Tampoc serem nosaltres els qui excavarem temples, menhirs o covasses: ni els escorcollarem per si guarden tresors (J.V. Foix, *Darrer comunicat*).
- [130] Fa anys [...] vaig ésser jo el qui vaig provocar amb uns articles tota una discussió sobre la novel·la... (J.M. de Sagarra, *L'aperitiu*).
- [131] [...] som molt pocs els qui continuem publicant llibres de versos (J.M. de Sagarra, *o. c.*).
- [132] El noi recorda que vaig ésser jo qui [...] el vaig enviar a en Fèlix... (M. Serrahima, *Del passat quan era present*).
- [133] No sóc jo la que m'hauria de plànyer que et fiques massa amb el "meu" Oleguer? (J. Oliver, *Ball robat*).

No és gens infreqüent que hi hagi vacil·lacions pel que fa a la forma que ha de revestir el verb de l'oració subordinada. Sembla inqüestionable que si la subordinada va introduïda pel mot *que*, el verb concorda, en nombre i persona, amb el subjecte, expressat en l'oració principal. Tots els exemples que tenim anotats, i que hem reproduït, del [100] al [115], inclusivament, s'ajusten a aquesta concordança, d'una bondat, com hem dit, indubtable. Ara: caldria veure si al costat, per exemple, de [101] i [109], no podríem admetre, també les solucions paral·leles següents, és a dir, amb el verb de la subordinada en la tercera persona:

- [134] No érem pas nosaltres que tornaven... (?)
- [135] Ets tu que li ha parlat. (?)

Per la nostra part, més aviat ens inclinàriem a desaconsellar aquesta solució, d'altra banda innecessària, però no ens estranyaria pas de trobar-ne algun exemple en bons autors, o en textos ben revisats, i la nostra natural cautela ens fa abstenir de tota condemna categòrica.

En els exemples del segon bloc –en els que hem recollit i reproduït–, és a dir, aquells en què la subordinada és una relativa substantiva, no observem pas la mateixa unanimitat. En els dotze primers, [116] - [127], el verb de la subordinada revesteix sempre la forma de tercera persona (del singular o del plural), i en els sis restants, [128] - [133], el verb concorda amb el subjecte, és a dir, amb el pronom (o grup nominal) que és l'antecedent del terme relatiu. Dit altrament, el verb de la principal i el de la subordinada estan en la mateixa persona. És també el primer cas el que ens sembla d'una bondat indiscutible, però encara menys, aquí, gosàriem posar en qüestió la correcció de la segona solució, és a dir, la que observem en els exemples [128] i següents. ♦